

Lublin, 07.02.2015.

Prof. dr hab. Józef Styk
Em. prof. zw. UMCS

**Recenzja dorobku naukowego Doktora Stanisława Lachowskiego
w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego
w obszarze nauk społecznych w zakresie socjologii**

*

Doktor Stanisław Lachowski ukończył w 1983 r. studia socjologiczne na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i uzyskał tytuł magistra po przygotowaniu pod kierunkiem Prof. dr. hab. Leona Dyczewskiego OFMConv pracy pt. *Problemy ojców samotnie wychowujących dzieci*. W 12 lat później (1995) uzyskał także stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii na podstawie dysertacji pt. *Funkcja socjalizacyjna rodzin niepełnych samotnych matek i samotnych ojców*, przygotowanej pod kierunkiem tego samego promotora. Recenzentami w przewodzie doktorskim byli Prof. dr hab. Teresa Kukołowicz i Prof. dr hab. Franciszek Adamski.

Habilitant jest zatrudniony od 2004 r. na stanowisku adiunkta w Zakładzie Socjologii Medycyny i Rodziny w Instytucie Socjologii UMCS. Od 1989 r. pracuje również, aktualnie na stanowisku adiunkta, w Instytucie Medycyny Wsi w Lublinie. Ponadto w latach 1995-2004 prowadził zajęcia zlecone w Filii Wydziału Nauk Społecznych KUL w Stalowej Woli.

Zainteresowania naukowo-badawcze habilitanta można zakwalifikować do kilku subdyscyplin socjologicznych. Pierwsze jego badania i publikacje mieściły się w zakresie socjologii rodziny. W późniejszym okresie swojej aktywności poszerzał je na socjologię wsi i rolnictwa, socjologię medycyny i socjologię problemów społecznych. Szereg jego prac niewątpliwie należy zaliczyć do problematyki zdrowia publicznego, zwłaszcza te, które odnoszą się do wypadkowości w rolnictwie i pracy osób młodocianych w rodzinnych gospodarstwach rolnych. W tych dwóch ostatnich zakresach należy do najwybitniejszych specjalistów w kraju.

*

Opublikowany drukiem dorobek naukowy Stanisława Lachowskiego obejmuje łącznie 81 pozycji, w tym 21 popularnonaukowych i edukacyjnych oraz kilka ogłoszonych przed uzyskaniem stopnia doktora. Oznacza to, że w ciągu 20 lat od osiągnięcia doktoratu opracował i wydał 60 tekstów *stricte* naukowych, w tym 25 wspólnie z innymi autorami. W kategorii prac wykazanych jako osiągnięcie naukowe znajduje się 12 tekstów, a poza tam wskazanymi znalazło się 48 pozycji.

Większość opracowań niesamoistnych pod względem wydawniczym została ogłoszona w recenzowanych periodykach, a 22 w pracach zbiorowych, w tym 4 w językach obcych. Łącznie w językach obcych ogłosił 10 artykułów, w tym większość po angielsku. 6 z nich wydrukowano w periodyku „Annals of Agricultural and Environmental Medicine”.

Cztery prace naukowe zamieścił w czasopismach z Impact Factor uzyskując tam łączną sumę punktów 5.241. W periodykach z listy MNiSW opublikował 21 opracowań o łącznej wartości 211 pkt. Pięć jego publikacji znalazło się w bazie cytowań Web of Science.

Znaczną liczbę artykułów ogłosił Stanisław Lachowski w ważnych periodykach naukowych o profilu medycznym, a niektóre w pismach socjologicznych. W pierwszej kategorii należą do nich: „Annals of Agricultural and Environmental Medicine”, „Zdrowie Publiczne”, „Medycyna Ogólna”, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu”, „Medycyna Pracy”. Do drugiej nielicznej kategorii należą: „Roczniki Socjologii Rodziny”, „Wieś i Rolnictwo” oraz „Humanizacja Pracy”.

W ogólnej liczbie publikacji **po osiągnięciu doktoratu** mieszczą się **trzy książki**, jedna autorska i dwie, będące raportami z badań, przygotowane we współautorstwie z innymi osobami. W każdym przypadku współautorstwa bibliografia podmiotowa zawiera informacje o procentowym w nich udziale Stanisława Lachowskiego.

*

Spośród swoich publikacji habilitant wyodrębnił **cykl 12 opracowań** tworzących względnie koherentną całość zatytułowaną: *Praca dzieci w rodzinnych gospodarstwach rolnych i gospodarstwach domowych na terenie województwa lubelskiego*, które określił jako osiągnięcie naukowe stanowiące podstawę do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego. Najważniejszą pozycję w tym cyklu stanowi monografia pt. *Praca dzieci w rodzinach wiejskich Lubelszczyzny. Uwarunkowania i zagrożenia*, która w opinii recenzenta mogła być sama stanowić podstawę przewodu habilitacyjnego, a której poświęcę więcej uwagi poniżej.

Dwa nierecenzowane raporty badawcze, wydane w formie książkowej przez Instytut Medycyny Wsi, których habilitant był współautorem, dotyczą pracy dzieci w gospodarstwach rolnych. Pierwszą (*Postawy rodziców wobec zaangażowania dzieci do prac we własnym gospodarstwie rolnym*, Lublin 2002, ss. 131) przygotował z trojgiem współautorów. Druga (*Obciążenie pracą dzieci z rodzin rolniczych. Zmiany w ostatnim dziesięcioleciu*, Lublin 2010, ss. 120) została napisana przez zespół czteroosobowy.

Stanisław Lachowski był redaktorem lub współredaktorem czterech prac zbiorowych wydanych przez Instytut Medycyny Wsi w Lublinie (1996, 1998, 1999, 2012), liczących łącznie ok. 800 stron druku. Ich tematyka odnosi się do bezpieczeństwa i higieny pracy w rolnictwie oraz zagrożeń zdrowotnych i wypadkowości w tym sektorze gospodarki narodowej.

Tematykę swoich prac Stanisław Lachowski kategoryzuje w sześciu obszarach: 1. praca dzieci wiejskich, 2. inne aspekty sytuacji dzieci wiejskich, 3. postawy mieszkańców wsi wobec zdrowia, 4. postawy ludności wiejskiej wobec własnego regionu, 5. problematyka rodzin niepełnych, 6. promocja zdrowia oraz wychowanie zdrowotne. Lwia część jego badań i publikacji odnosi się do kwestii obciążenia dziecka wiejskiego pracą, którą analizuje w wielu przekrojach i biorąc pod uwagę różnorodne punkty widzenia. Wiele z nich znacznie wychodzi poza zakres socjologii, o czym wspomniano wyżej. W dalszej części recenzji będę uwzględniał szczególnie

opracowania socjologiczne ze względu na obszar i zakres naukowy aspirowanego przez habilitanta stopnia naukowego.

*

Wiele publikacji Stanisława Lachowskiego, zwłaszcza tych 12 wskazanych jako elementy osiągnięcia naukowego, wpisuje się w badania socjologiczne nad rodziną wiejską. Większość z nich odnosi się do regionu lubelskiego, który można potraktować jako reprezentatywny dla rolniczych obszarów Polski Wschodniej i regionów centralnych. Ich autor podejmuje zarówno problemy wcześniej stawiane i rozwiązywane w literaturze przedmiotu, jak też diagnozuje zjawiska nowe, które problematyzuje i diagnozuje w sposób oryginalny. To w znacznej mierze decyduje o jego ważnym wkładzie w rozwój socjologii wsi i rolnictwa jako subdyscypliny socjologii.

Rodzinne gospodarstwo rolne należy do tego typu podmiotów gospodarczych, które są ściśle związane z rodziną. Stanowi bowiem nie tylko przestrzeń życiową i miejsce zamieszkania jej członków, lecz także warsztat pracy i źródło utrzymania grupy rodzinnej. Rodzina, w przeszłości chłopska, a współcześnie rolnicza, stanowi równocześnie zasoby pracy oraz załogę pracowniczą gospodarstwa jako jednostki produkcyjnej.

Konstatacja ta oznacza, że ekonomiczne kategorie wieku: przedprodukcyjnego, produkcyjnego i poprodukcyjnego niezupełnie przystają do rzeczywistości społeczno-gospodarczej rodziny rolniczej. Gospodarstwo rolne (i ściśle z nim związane gospodarstwo domowe) jest bowiem w stanie zaabsorbować praktycznie nieograniczone środki finansowe i każde nakłady pracy. Co więcej, pracą członków rodziny, nie uwzględnianą w rachunkowości rolnej aż do czasów niemal dzisiejszych, często kompensowano niedomiar pozostałych czynników produkcji, tzn. ziemi i kapitału. Pracowali tu wszyscy członkowie rodziny niezależnie od swojego wieku.

Jednym z głównych wyznaczników struktury agrarnej wsi dawnej od czasów feudalnych był potencjał pracy rodziny chłopskiej. W zaborze rosyjskim i

austriackim nastąpiło po reformach uwłaszczeniowych w XIX w. rozdrobnienie gospodarstw rolnych. Wiele z nich nie wystarczało na utrzymanie rodziny. Właściciele karłowatych gospodarstw musieli więc poszukiwać dodatkowych środków utrzymania m.in. oddając swoje dzieci w wieku adolescencji na służbę do obcego domu, najczęściej do zamożnych rodzin chłopskich we własnej wsi. Wielu młodych ludzi rozpoczynało więc karierę pracowniczą od roli parobka lub służącej.

W tradycyjnej rodzinie chłopskiej socjalizacja dzieci i młodzieży nie stanowiła funkcji autonomicznej, była bowiem pełniona poprzez pracę w zespole rodzinnym. Jej celem było uniformizacyjne przygotowanie młodego człowieka do życia w rodzinie i gromadzie wiejskiej. W XX w. ten model socjalizacji zderzył się z socjalizacją i edukacją szkolną, która miała charakter selekcyjny i indywidualizujący, a jej cele wykraczały poza rodzinę i lokalny świat społeczny.

Zaistniała opozycja między dwoma modelami socjalizacji przyniosła dziecku wiejskiemu i jego rodzinie konflikt ról ucznia i pracującego członka rodziny, dokładnie rozpoznany i opisany w literaturze przedmiotu. Z tego konfliktu wyszła zwycięsko w drugiej połowie XX w. rola ucznia. Stało się tak dzięki m.in.: profesjonalizacji zawodów rolniczych, specjalizacji produkcji i modernizacji, szczególnie mechanizacji prac polowych, autonomizacji gospodarstwa domowego i awansowi cywilizacyjnemu wsi. Nie oznacza to bynajmniej, że przestały istnieć obowiązki pracownicze dziecka w gospodarstwie rolnym. Wprawdzie kwestie powyższe były przedmiotem wielu badań i publikacji z lat 70. i 80. XX w., ale niewielu kontynuatorów znalazły w ciągu ostatniego ćwierćwiecza. Do tych nielicznych niewątpliwie należy zaliczyć Stanisława Lachowskiego.

Główne pytanie badawcze, jakie sobie postawił habilitant w swoich badaniach i publikacjach, można streścić w pytaniu o charakter, zakres i ilość prac wykonywanych przez dzieci w gospodarstwie rolnym i obowiązków w gospodarstwie domowym oraz towarzyszących im zagrożeń oraz konsekwencji psychicznych, fizycznych, edukacyjnych i życiowych.

Gospodarstwo rolne wraz z obsługującą je rodziną oraz wiejska społeczność

lokalna stanowią struktury długiego trwania, głównie dzięki stabilności czynnika ziemi. Oznacza to względną endogeniczność i trwałość wzorów kultury oraz modeli gospodarowania. W tej drugiej kwestii praca dzieci w gospodarstwie rolnym wiele traci na znaczeniu ekonomicznym, ale nadal stanowi istotny element socjalizacji w rodzinach rolniczych. W znacznie mniejszym stopniu odnosi się to do gospodarstw typu farmerskiego, aczkolwiek i tu trudno mówić o pełnym odciążeniu dzieci z prac w gospodarstwie produkcyjnym.

*

Habilitant przeprowadził analizę współcześnie zachodzących przeobrażeń w powyższym zakresie przeprowadzwszy serię badań empirycznych. Wykorzystał w tym celu różne rodzaje materiałów zastanych (np. arkusze badań lekarskich), danych ze statystyki publicznej oraz wytworzył materiał empiryczny zastosowawszy różne rodzaje metod, technik i narzędzi badawczych (badania ankietowe wśród uczniów, opinie nauczycieli o uczniach i ich rodzinach, dzienniczki zajęć prowadzone przez uczniów itp.). Dzięki wykorzystaniu i wytworzeniu tak różnorodnych danych stało się możliwe oszacowanie nie tylko skali badanego zjawiska, lecz także jego analiza ilościowa i jakościowa pozwalająca na wszechstronną diagnozę oraz sformułowanie szeregu rekomendacji dla praktyki życia społecznego.

Dane empiryczne będące podstawą większości publikacji wchodzących w zakres osiągnięcia naukowego wytworzył Stanisław Lachowski w latach 1996-2013 poprzez realizację szeregu różnorodnych pod względem tematycznym grantów badawczych: KBN (4), MNiSW (2), projektów wykonywanych na zlecenie Rządu (1) lub ministerstw (2) oraz projektów realizowanych w zakresie działalności statutowej Instytutu Medycyny Wsi (8).

*

Główny element osiągnięcia naukowego habilitanta stanowi monografia socjologiczna pt. *Praca dzieci w rodzinach wiejskich Lubelszczyzny. Uwarunkowania*

i zagrożenia (Lublin, IMW 2013, ss. 384). Poprzez badania terenowe w wybranych losowo 15 wsiach i szkołach podstawowych w województwie lubelskim i analizę danych autor poszukuje odpowiedzi na główne pytania badawcze o: 1. zakres pracy dzieci w wieku 11-14 lat, do których są angażowane na rzecz rodziny; 2. czynniki warunkujące zakres tych prac; 3. negatywne konsekwencje wykonywanych prac dla rozwoju dzieci (s. 117). W hipotezach założył, że: 1. zakres prac na rzecz gospodarstwa domowego jest szerszy niż w gospodarstwie rolnym, występuje bowiem tendencja do ograniczenia czasu prac rolnych, ale często powierza się dzieciom czynności niebezpieczne, 3. współcześnie zakres tych prac jest mniejszy niż w poprzednich okresach czasu (s. 119).

Monografia składa się z 11 rozdziałów, z których trzem nadano charakter teoretyczny (1. Dawna i współczesna rodzina wiejska, 2. Istota dzieciństwa, 3. Praca dzieci wiejskich. Kolejne dwa rozdziały poświęcono metodologii badań własnych oraz charakterystyce badanej zbiorowości. W rozdziałach 5-10, ściśle empirycznych, pisze się kolejno o: czasie pracy (6), jej aspektach przedmiotowych (7), wymiarach obowiązków /stopień ciężkości prac, zagrożenia czynnikami szkodliwymi, stopień samodzielności wykonywanych prac/ (8), uwarunkowaniach powierzania prac dzieciom (9) oraz o negatywnych konsekwencjach zdrowotnych i edukacyjnych uczestnictwa dzieci w pracach na rzecz rodziny (10). Ostatni rozdział (11) traktuje o kierunkach i strategiach rozwiązywania społecznej kwestii nadmiernego obciążania dzieci pracą w rodzinach rolniczych.

Autor precyzyjnie określił oryginalną problematykę pracy i jej cele. Zastosował optymalne metody i techniki badawcze, a pracy nadał strukturę spójną i klarowną. Poprawnie rozwiązał problem badawczy i w pełni zrealizował postawione sobie cele. Zweryfikował hipotezy i udzielił rozwiniętych odpowiedzi na pytania badawcze, przeprowadziwszy analizę statystyczną oraz analizę jakościową wytworzonych materiałów badawczych.

Prezentowane studium Stanisława Lachowskiego stanowi oryginalny i ważny jego autorski wkład do socjologii rodziny oraz socjologii wsi i rolnictwa. Wzbogacił

bowiem i zaktualizował diagnozę socjologiczną pracy dzieci jako jednego z ważnych i nadal żywych przejawów aktywności gospodarczej rolników. Z tego punktu widzenia cenię tę pracę jako ważki element socjologii problemów społecznych.

*

Kwestii pracy dzieci w gospodarstwie rolnym autor poświęcił również inne publikacje wskazane jako składniki osiągnięcia naukowego. Samodzielnie opracował 6 spośród jedenastu i był współautorem 5 pozostałych tekstów. Pięć artykułów zostało wydrukowanych w języku angielskim w periodyku „Annals of Agricultural and Environmental Medicine” w latach 2007-2014. Pozostałe zamieszczono w polskojęzycznych periodykach naukowych i recenzowanych pracach zbiorowych.

Do najbardziej **wartościowych i nowatorskich** opracowań z punktu widzenia wkładu autorskiego w rozwój socjologii zaliczam artykuły: 1. *Praca dzieci jako element tożsamości rodziny rolniczej* (w: *Odmiany tożsamości*, red. R. Szwed, L. Dyczewski, J. Szulich-Kałuża, Lublin 2010), 2. *Postawy dzieci rolników wobec pracy w gospodarstwie* (w: *Czynnik ludzki a bezpieczeństwo i higiena pracy w rolnictwie*, red. S. Lachowski, L. Solecki, Lublin 2012), a także 3. *Health Consequences of Work in Childhood in Opinions of Respondents from Agricultural Families* (AAEM 2013 No 2). Poruszono w nich bowiem i oryginalnie opracowano kwestie rzadko podejmowane we współczesnych badaniach socjologicznych.

Równie korzystnie prezentują się **pozostałe publikacje** habilitanta. W niektórych podejmuje i rozwija szczegółowe kwestie wchodzące w zakres tematyczny osiągnięcia naukowego. W innych znacznie wychodzi poza ten zakres, czyniąc przedmiotem zainteresowania np. aspekty prawne pracy osób nieletnich, postawy mieszkańców Lubelszczyzny wobec środowiska naturalnego, samotne rodzicielstwo, kondycja zdrowotna i rozwój fizyczny dzieci wiejskich itp.

*

Habilitant aktywnie uczestniczy w **życiu naukowo-organizacyjnym**. Po

doktoracie wygłosił bowiem 15 referatów na międzynarodowych i krajowych konferencjach naukowych oraz 20 na różnych seminariach i sympozjach w wielu krajowych ośrodkach naukowych (Lublin, Wrocław, Bydgoszcz, Łódź, Warszawa, Szczecin, Gdańsk i in.).

Stanisław Lachowski jest **członkiem** Polskiego Towarzystwa Ergonomicznego, gdzie od 15 lat pełni funkcję wiceprezesa. Należy do Polskiego Towarzystwa Medycyny Środowiskowej. W latach 2004-2007 należał do International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect.

Habilitant jest wieloletnim i doświadczonym **nauczycielem akademickim**. Prowadził bowiem zajęcia dydaktyczne w Filii Wydziału Nauk Społecznych KUL w Stalowej Woli w latach 1995-2005, a od 2004 jest zatrudniony na stanowisku adiunkta w Instytucie Socjologii UMCS. W latach 2009-2012 pełnił tu funkcję wicedyrektora. Prowadzi wykłady z wielu przedmiotów, m.in. z socjologii rodziny, socjologii zdrowia i choroby, promocji zdrowia, pomoc rodzinie w kryzysie, proces starzenia się ludności itp. Wypromował **31 magistrów i 81 licencjatów socjologii**.

*

Cykl dwunastu publikacji Stanisława Lachowskiego, wskazany jako osiągnięcie naukowe, aktualizuje i znacznie poszerza socjologiczną diagnozę pracy dzieci jako ważnej i nadal aktualnej cechy rodzinnych gospodarstw rolnych w Polsce, stanowiąc ważny wkład ich autora w rozwój socjologii. Pozytywnie oceniam zarówno ten cykl, jak i pozostałe elementy dorobku naukowo-badawczego, organizacyjnego i dydaktycznego. Stanowią one wystarczającą podstawę do **ubiegania się** przez Doktora Stanisława Lachowskiego **o stopień naukowy doktora habilitowanego** w obszarze nauk społecznych w zakresie socjologii. Zgłaszam więc wniosek o kontynuowanie procedury habilitacyjnej.

Prof. dr hab. Józef Styk